

The Middle Ages are characterized by the dominance of subsistence farming, social hierarchy and ecclesiastical ideology. Church dogma and political autonomy transformed the public opinion into opinions of certain groups of people. However, the term "public opinion arose in this period of Britain's history.

Demoralization of the clergy, the need for religious reforms and changes in relations between states contributed to the formation of capitalist society at a time when epochal discoveries were made and new industries developed. It is revealed that the public opinion of the Renaissance was focused on the relationships between man and the world, the proper state structure, maintaining order, ensuring the required balance of interests between the state and the society.

The modern age became the period of humanity, education, science and common good. Three directions for the public opinion development were: liberalism, radicalism and conservatism. Consequently, the conceptions of John Locke, Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau, Georg W. Hegel about the role and nature of public opinion were reviewed.

In the XIX century it became essential to study the public opinion as mass organizations, political parties and trade unions emerged. The public opinion was influenced by the sphere of usage. Therefore, ideas of Jeremy Bentham, John Mill, Alexis de Tocqueville were taken into consideration.

The evolution of concepts concerning the public opinion is characterized by defining its role in state-government relations; efficiency in social and political life of the society; analyzing conditions of formation due to external and internal factors; dependence on social changes; considering the term «public opinion» as a specific sphere of the human knowledge; emergence and correlation of its subjects and components; studying different interpretations of the concept in the context of certain branches; and researching it as a social phenomenon.

Keywords: public opinion, changes, development, historical stage, social majority, relations of power, influence.

УДК 115.4:316.42

ЧЕРКУН Я.С.

аспірантка кафедри соціології

Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

e-mail: cherkun.yana@mail.ru

ГЕНЕЗА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ФЕНОМЕН ТЕМПОРАЛЬНОСТІ

Анотація

У статті проаналізовані основні традиції вивчення сутності темпоральності. Визначено смислове поле поняття «темпоральність». Розглянуті такі етапи розвитку поняття «темпоральність»: латентний (контекстний), коли темпоральність розглядалась в контексті поняття «час»; етап набуття темпоральністю понятійно-предметного поля, який включає в себе феноменологічний, екзистенціальний та соціологічний підходи; диференційований етап та етап нестабільної, дискретної темпоральності. Виявлена необхідність створення універсального, інтегрального визначення поняття «темпоральність», та вирішення проблеми його неоднозначності та нестабільності.

Ключові слова: час, соціальний час, темпоральність, подія, плин подій, модули часу, рух.

Постановка проблеми. Соціальні зміни, які відбуваються в суспільстві, впливають на сприйняття людиною часу та можуть пришвидшувати або уповільнювати темп буття суспільства. Для того, щоб дослідити як саме соціальні зміни впливають на темпоральність суспільства, необхідно проаналізувати як змінювалися уявлення про феномен темпоральності протягом різних етапів історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення сутності феномену темпоральності знайшли відображення в науковому доробку російських дослідників П. Гайденко, О. Болдачова, О. Бондарко, М. Карпицького, А. Темирболат та вітчизняних дослідників, серед яких В. Барчук, О. Бондар, Т. Голосова, М. Калько, С. Романюк та інші.

Мета статті – розглянути генезу соціально-філософських уявлень про феномен темпоральності.

Виклад основного матеріалу. Поняття «темпоральність» як окрема предметна область дослідження вперше введено теорією феноменології в ХХ ст., до цього її визначення мало латентний

характер і розглядалося мислителями в контексті дослідження феномену часу. Латентний етап розвитку поняття «темпоральність» безпосередньо пов'язаний з дослідженням сутності поняття «час», що складає основу для розуміння темпоральності, як похідної від загального поняття «час».

Вперше поняття «темпоральність» виникло в теорії Е. Гуссерля, який визначив її як «характеристику свідомості, її основу, яка сама перебуває в середині інтенціонального переживання» [7, с. 249]. Він протиставив темпоральність зовнішньому, відчуженому часу, наділивши її суб'єктивністю та направленістю на певний об'єкт або процес.

Дещо відмінне визначення поняття «темпоральності» надається в словнику сучасної західної філософії, де темпоральність визначається як «часова сутність явищ, породжена динамікою їх особливого руху, у відмінності від тих часових характеристик, які визначаються відношенням руху даного явища до історичних, астрономічних, біологічних, фізичних та інших часових координат» [14, с. 298]. У даному визначенні розглядається онтологічний аспект поняття «темпоральність», а також підкреслюється динамічний характер темпоральності, з цього виходить, що темпоральність пов'язана з подіями.

Цікаве визначення поняття «темпоральність» надає О. Бондарко – «це семантична категорія, яка відображає сприйняття і осмислення людиною часу позначених ситуацій та їх елементів по відношенню до моменту мовлення мовця або іншій точці відліку» [18, с. 6]. В цьому визначенні розглядається гносеологічний аспект поняття «темпоральність». Окрім цього особлива увага приділяється моменту «тепер», а темпоральність наділяється статичним характером.

Для того, щоб розглянути визначене смислове поле поняття «темпоральність» перейдемо до розгляду генези соціально-філософських уявлень про феномен темпоральності, починаючи з латентного етапу її розвитку. Якщо темпоральність визначається як складова поняття «час», то необхідно розглянути загальне для того, щоб побачити сутність окремого.

Генеза поняття часу починається з формуванням первісного суспільства. Стародавнім людям було притаманне циклічне сприйняття фізичного часу. Адже час спостерігався людьми в таких проявах як зміна дня і ночі, пор року. Таким чином, людина сприймала своє життя, як природне продовження цього порядку. У Стародавньому світі час не пов'язувався з такими своїми характеристиками як об'єктивність, незворотність, адже усе життя людей того часу будувалося на ритуалах, тобто кожне покоління проходило в своєму житті ті ж самі ритуали, що і їх попередники. Час сприймався, як певні межі життя та не наповнювався соціальним значенням.

У період класичної античності сутність природи часу набуває нового значення, час розглядається мислителями в нерозривному зв'язку з життям космосу. Звертання до першоджерел з питання виникнення часу пов'язано з Платоном. Він аналізує поняття «часу» в контексті розподілу всього суцього на буття та становлення. «Перше існує вічно, друге виникає і зникає в часі, який є рухомим образом вічності; те, що існує вічно, не народжено і не створено, – це Єдине, вічний зразок, за яким створений космос; те, що існує тимчасово (виникає і має загинути), – мінливі і скороминущі явища» [5, с. 6]. Незважаючи на те, що античності було притаманне циклічне сприйняття часу, Платон започаткував ідею про те, що час – це рух від минулого до майбутнього. Окрім цього, він, з притаманним йому космоцентризмом, визначає фізичний час як послідовність моментів.

Не погоджувався з поглядами Платона на сутність часу Аристотель. Особливу увагу він зосередив на виділенні частин часу: «Одна частина його була, але її вже нема, інша – буде, але її ще немає; з цих частин складається нескінченний час, і кожен раз виокремлений проміжок часу. А те, що складається з неіснуючого, не може, як вважається, бути властивим існуванню» [2, с. 145]. Велике значення при розгляді часу Аристотель приділяє душі. «Ми у власній душі сприймаємо плин часу, навіть не спостерігаючи ніякого руху в просторі, але помічаючи зміни, що відбуваються в самій душі. Тим самим душа як би членує час на частини, відзначаючи два різних «тепер», подібних вішкам на просторовому відрізьку» [5, с. 32]. Отже, Аристотель вказуючи на плин подій у часі, відображає існування латентної темпоральності, адже темпоральність безпосередньо пов'язана з плином подій (моментів). Окрім цього, Аристотель доповнює Платонівський космоцентризм тим, що пов'язує час з душею людини, тим самим виділяючи психологічну складову часу, яку Августин Аврелій розвиватиме як психологічну трактовку часу.

Аналізуючи уявлення античних філософів про сутність «часу», можна зафіксувати, що основною традицією є розгляд фізичного часу та розподіленням його на те, що існує вічно та те, що має тимчасовий характер. Про те розгляд фізичного часу як плин подій, вже вказує на те, що в ньому присутнє існування темпоральності.

На відміну від Античності в Середньовіччі починає формуватися лінійне сприйняття часу. Циклічне сприйняття не зникає з уваги філософів, але на протигагу визнанню космосу як

першооснови всього сущого, з'являється схильність до признання найвищою силою Бога. У зв'язку з тим що, народження, смерть та воскресіння Христа не могли повторитися, починається перехід до лінійного часу.

Відомий філософ Середньовіччя А. Аврелій, продовжуючи започатковане Аристотелем розподілення часу на частини, ввів поняття «стріли часу» – рух історії від початку до кінця. Він розрізняє три частини часу: сьогодення, минуле і майбутнє. Минуле дано в пам'яті, а майбутнє в очікуванні. Він зазначає такий аспект часу, як незворотність, оскільки він наповнюється подіями які вже здійснилися. Він вважає, що час відривається від руху тіл і перетворюється в категорію психологічну – розтягнення душі. Життя душі неможливо поза пам'яті [13, с. 452]. А. Аврелій на відміну від Аристотеля вважає, що частини часу не є окремими, вони пов'язані, та існують тільки за допомогою внутрішнього світу людини, її очікувань та пам'яті. Саме пам'яті особливу увагу приділяє А. Аврелій в своїй концепції часу. Таким чином він вводить психологічну трактовку часу, а вказуючи на те, що час складається з подій, продовжує розвивати латентну темпоральність.

Продовжуючи думки Аристотеля та А. Аврелія про природу трьох модусів часу, Ф. Аквінський говорить, що «... якщо час триває завжди, то і рух повинен тривати завжди: бо час є «число рухів». Але час має тривати завжди: неможливо мислити час без моменту «тепер», як не можна мислити лінію без точки. Але «тепер» – це завжди кінець минулого і початок майбутнього часу: саме таке його визначення» [19, с. 139]. Основну увагу Ф. Аквінський приділяє саме моменту «тепер», а не минулому у вигляді пам'яті, як це робив А. Аврелій.

Він також розподіляє час і вічність, «час і вічність не суть одного й того ж; вічність є міра перебування, а час – міра руху» [1, с. 833]. Таким чином, Ф. Аквінський наділяє вічність сталістю та нерухомістю, а час представляє, як щось рухливе, динамічне, схильне до змін, як те, що має початок і кінець. Наділяючи час динамічністю, він підкреслює його зв'язок з плином подій, який безпосередньо пов'язаний з існуванням темпоральності.

В Середньовіччі думки філософів з приводу сутності часу не були однополярними: А. Аврелій основну увагу приділяв сутності минулого часу (пам'яті), на протигагу цьому Ф. Аквінський особливого значення надавав «тепер-моменту». Але, незважаючи на це, спільною традицією в осмисленні сутності часу було продовження традиції, закладеної античними філософами, а саме розглядання в часі плину подій, що підкреслює латентне існування в ньому темпоральності. Проте на відміну від античних філософів, А. Аврелій та Ф. Аквінський розглядали час не тільки як фізичний, а ввели психологічну трактовку часу. Основна традиція в розгляді часу філософами цієї епохи, була представлена божественним походженням часу, та розподіленням його на три модуси, з чого виходить така характеристика часу, як незворотність.

Розуміння того, що час незворотній, призводить до підвищення цінності часу. Саме тому починають створюватись особливі пристрої для виміру часу. Якщо на початку Середньовіччя о часі повідомляли церковні дзвони, то в XIII столітті на будівлях міських ратуш з'явилися годинники. А вже в XV столітті почали з'являтися кишенькові годинники. Саме цей факт підкреслює те, що признається не тільки цінність часу в цілому, а саме цінність індивідуального часу кожної людини. У повсякденності час став розглядатися у розвитку механіки та механістичних пристроїв, також його вимірювання сприяло створенню в годинниках хвилинної стрілки.

В епоху Відродження відбувається зміщення акцентів від божественної сутності часу до залежності часу від людини. Такий філософ відродження, як М. Кузанський продовжив розгляд сутності часу з точки зору Аристотеля, А. Аврелія та Ф. Аквінського, розподіливши його на модуси: «так само в «тепер», або сьогоденні, згорнуто час: минуле було теперішнім, майбутнє буде теперішнім, і в часі не знаходимо нічого, крім послідовного порядку теперішніх моментів. Єдине «тепер» згорнуто містить в собі всі часи, але це «тепер» є все та ж єдність» [10]. Він не просто надав теперішньому часу панівну роль, як це зробив Ф. Аквінський, М. Кузанський поставив під сумнів доцільність існування трьох модусів часу, виказавши думку, що «тепер» містить в собі і минуле, і майбутнє. Окрім цього, вказуючи на те, що в часі існує послідовність моментів, він підкреслює існування в ньому латентної темпоральності.

В епоху Відродження було закладено розуміння часу та його модусів, через призму ціннісних орієнтацій людини, що призвело до набуття ним, та в подальшому темпоральністю, аксіологічного значення.

Подальший латентний період розвитку феномену темпоральності відбувається в епоху Нового часу. Основною традицією є те, що філософи Нового часу співвідносили категорію часу з такими поняттями як «тривалість» та «вічність». Характерною рисою епохи Нового часу, яка вплинула на

сутність феномену часу, було те, що людина – це мисляча істота, як казав Р. Декарт: «Я мислю, отже я існую», саме з цієї точки зору і розглядається сутність часу.

За Р. Декартом, тривалість співпадає з існуванням речі і є атрибут субстанції, час же дано тільки в нашому мисленні і «є лише відомий спосіб, яким ми цю тривалість мислимо» [8, с. 451]. На відміну від філософів епохи Відродження, які розглядали цінність часу для людини та його об'єктивність, незалежність від людини, Р. Декарт (як і інші філософи Нового часу) визначив час, як суб'єктивний, вважаючи, що він існує тільки в мисленні людини. Він розвиває гносеологічну складову осмислення поняття «час» в цілому та поняття «темпоральність» зокрема.

На відміну від Р. Декарта, який вважає час суб'єктивним способом мислити об'єктивно притаманну речам тривалість, Т. Гоббс цього розрізнення не вводить. Він виводить ідею часу з образу рухомого тіла, який залишається в сприймаючій свідомості, але не стосується сутності самого тіла: «Час існує не в самих речах, а тільки в мисленні, здійснюваному нашим розумом» [6, с. 128]. Погляди Т. Гоббса полягають в тому, що він розглядає час з боку раціонального розуміння.

За Т. Гоббсом, «вичерпне визначення часу тому має гласити: час є уявний образ (phantasm) руху, оскільки ми представляємо в русі те, що відбувається раніше і пізніше, або послідовність» [10, с. 64]. Таким чином він вважає невірним існування такої характеристики часу як об'єктивність, в той же час, він продовжив розвивати думку Р. Декарта, щодо гносеологічного осмислення поняття «темпоральність» як частини поняття «час».

Р. Декарт та Т. Гоббс були представниками раціонального розуміння часу, і вважали, що людина за допомогою мислення та розуму осмислює плин подій у часі, тобто темпоральність. На відміну цього, такий мислитель Нового часу як Дж. Локк розумів час з позиції емпіризму. Він вважав, що джерелом часу є послідовність, яку ми отримуємо з чуттєвого досвіду. Таким чином, гносеологічне осмислення часу та темпоральності змінилося на психологічне. Пізніше Г. Гегель визначив час як «споглядальне буття», та об'єднав тим самим традиції раціонального та емпіричного осмислення часу та темпоральності.

Велике значення в появі переходу поняття «темпоральність» з латентного в понятійне осмислення мала психологічно-натурфілософська концепція часу А. Бергсона. Французький філософ, продовживши традицію А. Аврелія, «протиставляє зовнішній час світу, який є безконечним теперішнім, суто внутрішній протяжності суб'єктивного часу». А час, простір і матерію вчений визначав як «різні форми протяжності» [21, с. 209]. Хоча А. Бергсон не вказав прямо на існування темпоральності, він розподілив час на такий, що існує в об'єктивному світі тобто фізичний час та час, який існує як плин подій і є залежним від людей.

Як і А. Бергсон, В. Дільтей відрізняє «справжній час» від «абстрактного», з яким має справу природознавство: абстрактний час має тільки кількісні характеристики, тоді як історично-живий – якісні. Справжній час, за В. Дільтеєм, являє собою «невтомний рух сьогодення, в якому теперішнє стає минулим, а майбутнє – теперішнім. Теперішнє є наповнення тимчасового моменту реальністю, воно є переживання на противагу спогаду або уявленням про майбутнє, виступаючим як бажання, очікування, надія, страх, хвилювання» [5, с. 456]. Розподіливши час на зовнішній час світу та внутрішній суб'єктивний час А. Бергсон разом з В. Дільтеєм, який розподілив час на абстрактний та історично-живий, продовжили ідею закладену А. Аврелієм та Ф. Аквінським та тим самим провели межу між фізичним часом та часом подій, в якому існує темпоральність.

Розвиваючи ідею внутрішнього часу Е. Гуссерль, сприяв переходу темпоральності з латентного в понятійне осмислення. Розумінню часу Е. Гуссерля властиво єдність модусів часу (минулого-теперішнього-майбутнього), мислення минулого як минулого сьогодення, дві логічні схеми [22, с. 609]. Отже, він продовжив традицію єдності модусів часу і зосередження уваги на теперішньому часі Ф. Аквінського.

Е. Гуссерль визначає, що темпоральність – це насамперед характеристика свідомості, її основа, яка сама перебуває всередині інтенціонального переживання. Основна одиниця часу при цьому іменується «тепер-моментом». Попереду її йде протенція, а позаду – ретенція.

Тривалість темпорального знання не може бути осмислена без такого роду допущення, яке виявляється точкою відрахунку для темпоральної свідомості [12, с. 274]. Отже, розуміння темпоральності Е. Гуссерлем як інтенціонального переживання близьке до розуміння Р. Декартом часу, як суб'єктивного способу мислити об'єктивну реальність. Окрім цього, значну увагу він приділяє такій частині часу як «тепер-моменту», яка була започаткована ще Аристотелем, та отримала розвиток в теоріях Ф. Аквінського, М. Кузанського.

Ґрунтуючись на ідеях часу Аристотеля, Ф. Аквінського, М. Кузанського та Р. Декарта Е. Гуссерль заклав основу розуміння феномену темпоральності, як інтенціонального осмислення часу, та відобразив в своїй феноменології її суб'єктивність.

Розвивати традицію Е. Гуссерля щодо осмислення сутності поняття «темпоральність» продовжив М. Хайдеггером, але поряд з цим він поставив під сумнів реальність існування його теорії «чистої свідомості». Він вважав, що зрозуміти буття можна тільки через категорію «темпоральності». М. Хайдеггер розглядає її як тимчасовість, яка є об'єктом всякого розуміння буття взагалі: «Тимчасовість є умова можливості буттєвого улаштування» – де тимчасовість є прямою умовою передонтологічного і онтологічного розуміння буття темпоральністю, а сама темпоральність «є початковим очікуванням тимчасовості як такої» [20, с. 342]. Взагалі, М. Хайдеггер розумів темпоральність, як «справжнє» існування людини. В його концепції «справжній» час, тобто темпоральність, кінцевий, на відміну від несправжнього, бо той не пов'язаний з «Я» людини.

Е. Гуссерль та М. Хайдеггер, виокремивши темпоральність із загального розуміння часу, протиставили її об'єктивному (космічному або фізичному) часу, вважаючи темпоральність «справжнім часом». Але якщо для Е. Гуссерля темпоральність – це характеристика свідомості, сутність якої полягає в переживанні «тепер-моменту», то М. Хайдеггер трактує темпоральність, як основу «справжнього» існування людини, він визначає, що сутність темпоральності – це не просто переживання чогось, а це розуміння і тлумачення подій життя.

Важливим вкладом в розвиток загального поняття «час» та похідного поняття «темпоральність», була теорія соціального часу П. Сорокіна та Р. Мертона. Вони зробили розмежування астрономічного та соціального часу. «Соціальний час, на відміну від часу в астрономії, має якість, а не тільки кількість; ці якості похідні від вірувань та звичаїв групи, вони також служать виявленню ритмів, пульсацій суспільства, в яких знайденні» [15, с. 116]. Погляди П. Сорокіна та Р. Мертона мали важливе значення для розвитку феномену «темпоральності», адже вони вперше поставили проблему розуміння часу у зв'язку з відношеннями людей у суспільстві, та ввели поняття «час у подіях», розвиток якого продовжив П. Штомпка.

П. Штомпка виділяє в соціальних змінах прояви часу у двох іпостасях.

По-перше це «кількісний час», «події у часі», що служить свого роду, зовнішньою рамкою для виміру подій і процесів.

По-друге, це «якісний час», «час у подіях» – це те, що в соціології позначається терміном «соціальний час», час, що пов'язаний з соціальними змінами, як внутрішня властивість подій та процесів [16, с. 155]. Теорії П. Сорокіна, Р. Мертона та П. Штомпки розвиваючи розуміння часу, як «часу у подіях», заклали основу для соціального розуміння поняття «темпоральність».

Подальше дослідження темпоральності представлено теорією формацій Ф. Броделя. Він виділяє 3 формації темпоральності:

- час дуже великої тривалості (епохи та зони) – малорухомий час;
- час великої тривалості (держави та цивілізації, історія цивілізацій і ментальностей, «вікові тренди» геоeкономіки) – самий змістовний рівень;
- подієва історія (події в житті людини, це «паруюча історія») – мінливий і поверхневий темпоральний рівень [4].

На нашу думку, недоліком концепції Ф. Броделя є те, що він мало уваги приділяв третій формації темпоральності – «подієвій історії». Адже саме на цьому рівні знаходиться індивідуальний час людини, який наповнений подіями її життя та оточення. Саме цими подіями створюється суспільство. Але в цілому його концепція сприяла виходу темпоральності з локального на глобальний рівень та закладенню розуміння темпоральності, як виміру процесів протікання часу.

Якщо в ХХ ст. вивчення темпоральності почало здійснюватись не тільки на локальному, а й на глобальному рівнях, то в ХХІ ст. проблема темпоральності не тільки не втратила своєї актуальності, а ще й почала розвиватись в багатьох сферах: історії, астрономії, лінгвістиці, соціології, філософії та інших.

О. Болдачов розглядає темпоральність, як «інтервал часу, на якому може бути встановлена вичерпна специфічність об'єкта (процесу)» [3, с. 57]. В цьому визначенні відсутня присутність людини, її свідомості, окрім цього, визначення темпоральності за допомогою «вичерпної специфічності» суперечить невичерпності процесу пізнання.

Цікаве визначення надає А. Темирболат, яка розглядає темпоральність в літературі та визначає її, як «плин подій в часі та часова особливість завдяки якій розрізняються часові ритми і періоди. За допомогою даної категорії постягаються механізми буття природи і людини, взаємовідносини людей з оточуючим світом» [17, с. 6]. В даному визначенні темпоральність пов'язується з відношеннями

людини і природи, але упускається такий момент як існування темпоральності у відношеннях між людьми.

Окремої уваги заслуговує М. Карпицький, який розглядає взаємозв'язок темпоральності та віртуальності, та вводить таке поняття як віртуальна темпоральність [0]. Віртуальна темпоральність відрізняється від реальної, а така відмінність сприяє появі дискретності темпоральності. Таким чином, з'являється проблема нестійкості та невизначеності темпоральності, що потребує вивчення.

Висновок. Історія соціально-філософських уявлень про поняття «темпоральність» починається з латентного або контекстуального етапу розвитку темпоральності, коли поняття «темпоральність» розглядалося в контексті поняття «час». На протязі цього етапу відбулися зміни у розумінні загального поняття «час» від міфологічного до фізичного трактування, яке було притаманне античності, потім до психологічного визначення сутності «часу» в епоху Середньовіччя, а пізніше до набуття поняттям «час» та зокрема поняттям «темпоральність» соціального значення. Аристотель, Ф. Аквінський, М. Кузанський, розглядаючи темпоральність в контексті поняття «час», визначають її як момент «тепер» в стрілі руху модусів часу.

Передумовою для виходу темпоральності з контекстуального в понятійне осмислення стали теорії А. Бергсона та В. Дільтея, які розмежували фізичний час та внутрішній час (історично-живий).

Наступним етапом є набуття темпоральністю понятійно-предметного поля. Він розпочинається феноменологічним підходом Е. Гуссерля, який в своїй теорії наповнює темпоральність суб'єктивністю. Подальший розвиток поняття «темпоральності» на цьому етапі представлений екзистенціальним підходом М. Хайдеггера, який визначив темпоральність як «справжнє буття» та соціологічним підходом, започаткованим П. Сорокіним, Р. Мертоном та П. Штомпкою, які ввели розмежування фізичного та соціального часу.

Диференційований етап розвитку темпоральності представлений теорією Ф Броделя, який розподілив темпоральність на тривалу та короточасну (подієву). Цей етап представлений редукціоністським підходом, що розподіляє розвиток поняття «темпоральності» за сферами.

В подальшому створення нового інформаційного світу спричинило появу віртуальної темпоральності, яка спровокувала виникнення та необхідність вивчення проблеми нестабільності та дискретності темпоральності.

Список посилань

1. Антология мировой философии в 4 т. / [сост: В. В. Соколов]. – М. : Мысль, 1969. – Т. 1. Философия древности и средневековья. – Ч. 2. – 936 с.
2. Аристотель. Собрание Сочинений в 4 т. / Аристотель – М. : Мысль, 1981. – Т.3: Физика. – 610 с.
3. Болдачев А. В. Темпоральность и философия абсолютного релятивизма / А. В. Болдачев. – М. : ЛЕНАНД, 2011. – 224 с.
4. Время большой длительности [Электронный ресурс] // Энциклопедия фонда знаний "Ломоносов" – Режим доступа до ресурсу: <http://lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia: 0134511>.
5. Гайденок П. П. Время. Длительность. Вечность. Проблема времени в европейской философии и науке / Піама Павлівна Гайденок. – М. : Прогресс-Традиция, 2006. – 464 с.
6. Гоббс Т. Избранные произведения в 2 т. / Томас Гоббс / [пер. с латин. и англ. В. В. Соколова]. Т. 1. – М. : Мысль, 1964. – 583 с.
7. Девяткин А. А. Явление социальной установки в психологии XX века: Монография / Девяткин А. А. – Калининград : Калининградский университет, 1999. – 309 с.
8. Декарт Р. Избранные произведения / Р. Декарт / [пер. с фр. и латин. В. В. Соколова]. – М. : Госполитиздат, 1950. – 712 с.
9. Карпицкий Н. Н. Виртуальность и темпоральность / Н. Н. Карпицкий // Известия Томского политехнического университета. – 2003. – Т. 306, № 4. – С. 132 – 136.
10. Кузанский Н. Об ученом незнании [Электронный ресурс] / Николай Кузанский – Режим доступа до ресурсу: http://www.theosophy.ru/lib/de_docta.htm.
11. Мееровский Б. В. Гоббс/ Б. В. Мееровский. – М. : Мысль, 1975. – 208 с. – Мыслители прошлого.
12. Неретина С. С. Генетическая феноменология Э. Гуссерля и темпоральность истории / С. С. Неретина, А. П. Огурцов // Летняя школа «Политическая концептология: теоретико-методологические основания и институционально-символические аспекты социальных наук». – Ростов-на-Дону, 2014. – № 4. – С. 265 – 282.
13. Новая философская энциклопедия в 4 т. / [Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; под ред. В. С. Степина]. – Т. 3. – М. : Мысль, 2010. – 692 с.

14. Современная западная философия. Словарь. / [сост. В. С. Малахов, В. П. Филатов] – М. : Политиздат, 1991. – 414 с.
15. Сорокин П. А. Социальное время: опыт методологического и функционального анализа / П. А. Сорокин, Р. К. Мертон // СОЦИС. – 2004. – № 6. – С. 112 – 119.
16. Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів: монографія / [Воловик В. І., Лепський М. А., Гугнін Е. А. та інші]; за заг.ред. М. А. Лепського. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – 428 с.
17. Темирболат А. Б. Категории хронотопа и темпорального ритма в литературе. Монография / А. Б. Темирболат. – Алматы : Ценные бумаги, 2009. – 504 с.
18. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / [отв. ред. А.В. Бондарко]. – СПб. : Наука, 1990. – 263 с.
19. Фома Аквинский. Сумма против язычников. Книга вторая / Фома Аквинский; [перевод и примечания Т. Ю. Бородай]. – М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2004. – 584 с.
20. Хайдеггер М. Основные проблемы феноменологии / М. Хайдеггер; [пер. с нем. А.Г. Чернякова]. – СПб. : Высшая религиозно-философская школа, 2001. – 446 с.
21. Хапаева Д. Время собственное // Герцоги республики в эпоху переводов: гуманитарные науки и революция понятий / Д. Хапаева. – М. : НЛЮ, 2005. – С. 204 – 215.
22. Шамша І. В. Розуміння часу в феноменології Едмунда Гуссерля / І. В. Шамша // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць . – К. : ВІР УАН, 2013. – Випуск 71 (№ 4). – С. 605 – 610.

References

1. Antologiya mirovoy filosofii v 4 t. [Anthology of world philosophy in 4 t] / [sost: V. V. Sokolov]. – М. : Mysl, 1969. – Т. 1. Filosofiya drevnosti i srednevekovya. – Ch. 2. – 936 s.
2. Aristotel. Sobranie Sochineniy v 4 t. [Collected Works in 4 t] / Aristotel – М. : Mysl, 1981. – Т.3: Fizika. – 610 s.
3. Boldachev A. V. Temporalnost i filosofiya absolyutnogo relyativizma [Temporality and the philosophy of absolute relativism] / A. V. Boldachev. – М. : LYeNAND, 2011. – 224 s.
4. Vremya bolshoy dlitelnosti [Time of long duration] [Yelektronniy resurs] // Entsiklopediya fonda znaniy "Lomonosov" – Rezhim dostupu do resursu: <http://lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:0134511>.
5. Gaydenko P. P. Vremya. Dlitelnost. Vechnost. Problema vremeni v evropeyskoy filosofii i nauke [Time. Duration. Eternity. The problem of time in European philosophy and science] / Piama Pavlivna Gaydenko. – М. : Progress-Traditsiya, 2006. – 464 s.
6. Gobbs T. Izbrannye proizvedeniya v 2 t. [Selected Works in 2 volumes] / Tomas Gobbs / [per. s latin. i angl. V. V. Sokolova]. Т. 1. – М. : Mysl, 1964. – 583 s.
7. Devyatkin A. A. Yavlenie sotsialnoy ustanovki v psikhologii XX veka: Monografiya [The phenomenon of social settings in the psychology of the twentieth century: Monograph] / Devyatkin A. A. – Kaliningrad : Kaliningradskiy universitet, 1999. – 309 s.
8. Dekart R. Izbrannye proizvedeniya [Selected Works] / R. Dekart / [per. s fr. i latin. V. V. Sokolova]. – М. : Gospolitizdat, 1950. – 712 s.
9. Karpitskiy N. N. Vyrtnualnost y temporalnost [Virtuality and temporality] / N. N. Karpitskiy // Izvestiya Tomskogo politekhnicheskogo universiteta. – 2003. – Т. 306, № 4. – S. 132 – 136.
10. Kuzanskiy N. Ob uchenom neznanii [On Learned ignorance] [Yelektronniy resurs] / Nikolay Kuzanskiy – Rezhim dostupu do resursu: http://www.theosophy.ru/lib/de_docta.htm.
11. Meerovskiyy B. V. Gobbs [Gobbs] / B. V. Meerovskiyy. – М. : Mysl, 1975. – 208 s. – Mysliteli proshlogo.
12. Neretina S. S. Geneticheskaya fenomenologiya E. Gusserlya i temporalnost istorii [Genetic phenomenology of Edmund Husserl and the temporality of history] / S. S. Neretina, A. P. Ogurtsov // Letnyaya shkola «Politicheskaya kontseptologiya: teoretiko-metodologicheskie osnovaniya i institutsionalno-simvolicheskie aspekty sotsialnykh nauk». – Rostov-na-Donu, 2014. – № 4. – S. 265 – 282.
13. Novaya filosofskaya entsiklopediya v 4 t. [The New Encyclopedia of Philosophy in 4 volumes] / [In-t filosofii RAN; Nats. obshchestv.-nauch. fond; pod red. V. S. Stepina]. – Т. 3. – М. : Mysl, 2010. – 692 s.

14. *Sovremennaya zapadnaya filosofiya. Slovar. [Modern Western Philosophy. Dictionary] / [sost. V. S. Malakhov, V. P. Filatov] – M. : Politizdat, 1991. – 414 s.*
15. Sorokin P. A. *Sotsialnoe vremya: opyt metodologicheskogo i funktsionalnogo analiza [Social time: the experience of methodological and functional analysis] / P. A. Sorokin, R. K. Merton // SOTsIS. – 2004. – № 6. – S. 112 – 119.*
16. *Strategichne prognozuvannya politichnikh situatsiy ta protsesiv: monografiya [Strategic prognostication political situations and forecasting process: monograph] / [Volovik V. I., Lepskiy M. A., Gugin Ye. A. ta inshi]; za zag.red. M. A. Lepskogo. – Zaporizhzhya : ZNU, 2012. – 428 s.*
17. Temirbolat A. B. *Kategorii khronotopa i temporalnogo ritma v literature. Monografiya [Categories chronotop and temporal rhythm in the literature. Monograph] / A. B. Temirbolat. – Almaty : Tsennye bumagi, 2009. – 504 s.*
18. *Teoriya funktsionalnoy grammatiki: Temporalnost. Modalnost [The theory of functional grammar: Temporality. Modality] / [otv. red. A. V. Bondarko]. – SPb. : Nauka, 1990. – 263 s.*
19. Foma Akvinskiy. *Summa protiv yazychnikov. Kniga vtoraya [Summa contra Gentiles. Book Two] / Foma Akvinskiy; [perevod i primechaniya T. Yu. Boroday]. – M. : Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomy, 2004. – 584 s.*
20. Khaydegger M. *Osnovnye problemy fenomenologii [The main problems of phenomenology] / M. Khaydegger; [per. s nem. A. G. Chernyakova]. – SPb. : Vysshaya religiozno-filosofskaya shkola, 2001. – 446 s.*
21. Khapaeva D. *Vremya sobstvennoe [Time own] // Gertsogi respubliki v epokhu perevodov: gumanitarnye nauki i revolyutsiya ponyatiy / D. Khapaeva. – M. : NLO, 2005. – S. 204 – 215.*
22. Shamsa I. V. *Rozuminnya chasu v fenomenologii Yedmunda Gusserlya [Understanding time in phenomenology Edmund Husserl] / I. V. Shamsa // Gileya: naukoviy visnik. Zbirnik naukovikh prats. – K. : VIR UAN, 2013. – Vipusk 71 (№ 4). – S. 605 – 610.*

ЧЕРКУН Я.С.

аспирант кафедры социологии
Запорожского национального университета (г. Запорожье, Украина)
e-mail: cherkun.yana@mail.ru

ГЕНЕЗИС СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ФЕНОМЕНЕ ТЕМПОРАЛЬНОСТИ

Аннотация

В статье проанализированы основные традиции изучения сущности темпоральности. Определено смысловое поле понятия «темпоральность». Рассмотрены такие этапы развития понятия «темпоральность»: латентный (контекстный), когда темпоральность рассматривалась в контексте понятия «время»; этап приобретения темпоральностью понятийно-предметного поля, который включает в себя феноменологический, экзистенциальный и социологический подходы; дифференцированный этап и этап нестабильной, дискретной темпоральности. Выявлена необходимость создания универсального, интегрального определения понятия «темпоральность», и решение проблемы его неоднозначности и нестабильности.

Ключевые слова: время, социальное время, темпоральность, событие, течение событий, модусы времени, движение.

CHERKUN J.

Doctoral Student of Sociology Department of
Zaporizhzhya National University (Zaporizhzhya, Ukraine)
e-mail: cherkun.yana@mail.ru

GENESIS OF SOCIAL-PHILOSOPHICAL IDEAS ABOUT THE PHENOMENON OF TEMPORALITY

Summary

The relevance of the chosen topic of article is determined that the social changes taking place in society, affect on perceptions of time by human and can speed up or slow down the pace of life of society. To

explore how social changes affect the temporality of society, we must analyze how changing understanding of the phenomenon of temporality during different stages of history.

Determined that the problem of formation of the phenomenon of temporality have been reflected in the academic achievements of Russian researchers P. Gaidenko, O. Boldachova, O. Bondarko, M. Karpyskoho, A. Temyrbolat and local researchers, including V. Barchuk, O. Bondar, T. Golosova, M. Kalko, S. Romanyuk and the others.

It's investigated that the concept of the "temporality" as a separate subject area studies initially was introduced by the theory of phenomenology in the twentieth century, before it determining had a latent character and thinkers considered it in the context of the study of the phenomenon of time. Latent stage of development of the concept of "temporality" is directly connected with the research of the concept of "time", which is the basis for understanding the temporality as a derivative of the general concept of "time".

In the article considered the basic tradition of studying the essence of temporality. Analyzed the definition of temporality suggested by E. Husserl, who opposed the temporality external, alienated time, giving to it subjectivity and the thrust on a particular object or process and O. Bondarko, who considering the epistemological aspect of the concept of "temporality" and pays special attention to the moment "now," and gives the static nature of temporality.

Defined the semantic field of the concept of "temporality". Considered and analyzed stages of development of the concept of "temporality". Determined that the history of social and philosophical ideas about the concept of "temporality" begins with the latent or contextual phase of temporality, when the concept of "temporality" was considering in the context of the concept of "time". During this phase has been a change in the understanding of the general concept of "time", in ancient times there was a mythological interpretation. Also considered theological and psychological interpretation of the essence of time, which existed in the Middle Ages and began by the Aurelius Augustine, and later changed by the sociological interpretation. The analysis that Aristotle, F. Aquinas, N. Kuzanskiy, considering temporality in the context of the concept of "time", define it as a moment of "now" in the motion modes boom time.

A prerequisite for the escape of temporality from contextual understanding to the conceptual was the theory of H. Bergson and W. Dilthey, who delimited the physical time and the internal time (historically alive).

The next step is the acquisition of temporality conceptual and subject field. He begins with the Husserl's phenomenological approach, which fills his theory of temporality with the subjectivity. Further development of the concept of "temporality" at this stage, represented by M. Heidegger existential approach, who was defining temporality as a "real life" and the sociological approach founded by P. Sorokin, R. Merton and P. Shtompka that introduced delimiting of the physical and the social time.

Differentiated stage of development of the temporality is presented by the theory of F. Braudel, who distributed the temporality for the permanent and the temporary (event). This stage is represented by the reductionist approach that distributes development of the concept of "temporality" for the spheres.

Creating a new world of information led to the emergence of virtual temporality, which provoked the emergence and the need to study the problems of instability and discrete of temporality.

Keywords: time, social time, temporality, event, during the events, modes of time, motion.